

1. Südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus

„Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus“, on kirjas Eesti Vabariigi põhiseaduses. See sõnastus sarnaneb rahvusvahelistes inimõiguslepingutes kasutatuga. Näiteks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 18 on kasutatud samu termineid, ainult natuke teises järjekorras: „Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele“. Euroopa inimõiguste konventsioonis (artikkel 9), ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis (ICCPR, artikkel 18) ning Euroopa Liidu põhiõiguste hartas (artikkel 10) on usu- ja veendumusvabadust käsitleva artikli esimene lause sõnastatud ülddeklaratsiooni sarnaselt.

Kuna südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus kui õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu, siis on peamiselt kasutusel termin *usu- või veendumusvabadus (freedom of religion or belief)*.

Kirjanduses ja rahvusvaheliste organisatsioonide tekstides on laialdaselt levinud terminid *usuvabadus* ja *religioonivabadus (religious freedom, religious liberty)*.¹ See võib olla üks lihtne põhjus, miks esineb valearvamus, et kõnealune vabadus kaitseb inimõiguste kontekstis religiooni või on mõeldud üksnes usuliste tõekspidamistega isikute (*homo religiosus*) või koguni üksnes usuliste ühenduste kaitseks. Selline terminikasutus on kindlasti osaliselt mõjutatud ajaloost ning eri riikide konstitutsioonide sõnastusest ja praktikast.²

David Novak alustab oma artiklit „Mis on usuvabadus?“ sellega, mis ei ole usuvabadus, ning rõhutab näiteks, et usuvabadus ei ole meie demokraatlikes, pluralistlikes riikides praegusajal sama mis keskaegne *libertas ecclesiae* ehk kirikute vabadus.³ Rahvusvahelises inimõiguste õiguses on tegu ikkagi usu- ja veendumusvabadusega ning kaitstud on igaühe õigus omada ja väljendada nii usulisi kui ka mitteusulisi veendumusi, samuti õigus mitte uskuda.⁴

Teisalt ei pruugi olla usuvabadusega kaitstud kõik veendumused. Näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kaasuses Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik⁵, et termin *veendumus (belief)* konventsiooni artiklis 9 tähendab vaateid (*views*), mida teatud määral iseloomustavad veenvus (*cogency*), tõsidus (*seriousness*), kokkukuuluvus (*cohesion*) ning tähtsus (*importance*) – seega mitte igasugune sisemine või triviaalne veendumus või arvamus, vaid teatud kriteeriumidele vastav veendumus.⁶ Need kriteeriumid võivad eristada ka veendumusi, mille väljendamine kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 või 10 (arvamusvabadus, sõnavabadus) kaitsealasse.

Sellest märkimisväärselt rohkem pole kohtud ega inimõiguste järelevalve organid (nt ÜRO inimõiguste komitee⁷) täpsustanud, kuidas veenvust, tõsidust, kokkukuuluvust ja tähtsust mõõta. Enamjaolt on ühtlasi püütud seda määratlust vältida, eeldades, et tegu on kaitse alla mahtuva usu või veendumuse väljendamisega, ning pigem keskendutakse piirangute põhjendatuse hindamisele, muu hulgas seetõttu, et kohtutel ei ole tavaliselt (teoloogilisi) eriteadmisi. Isegi kui need teadmised oleksid kaasatud, ei oleks tagatud, et selles ei ole subjektiivset, omaenda usust või veendumusest lähtuvat hinnangut.

Maailmapraktikas on selle hoiatav näide valitsuste määratud eksperdikomisjonide kaasamine riikides, kus on demokraatliku valitsemisega probleeme. Need komisjonid on kutsutud ellu sihiga anda nii-öelda õige hinnang usu ja veendumuse väljendusele või ka ohtlikkusele,⁸ ent andnud vägagi küsitavaid hinnanguid näiteks religioossetele tekstidele. Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) riikidest paistavad sellega silma endise idabloki riigid, nagu Venemaa, Kesk-Aasia riigid, Armeenia ja Aserbaidžaan. Venemaa kohta on võtta suhteliselt värske näide Jehoova tunnistajate kuulutamisest äärmuslasteks ja nende keelustamine (nagu Nõukogude Liidu ajal), mida on tauninud nii inimõigusorganisatsioonid kui ka usulised ühendused.⁹

Usu ja veendumuse määratlemine võib olla problemaatiline isegi ilma tahtliku tagakiusuta. Silvio Ferrari märgib, et kuigi näiteks Euroopas on religiooni traditsiooniliselt määratletud peamiselt kristluse, juutluse ja islamiusu, st nende religioonide kaudu, millega on seal enim kokku puutunud ja mida tuntakse, ei pruugi olla selline määratlus kohane teiste uskumuste (nt uute või vähemusreligioonide) jaoks.¹⁰

Bielefeld, Ghana ja Wiener toovad esile asjaolu, et usu- ja veendumusvabadust ei saa vaadelda inimõigusena juhul, kui tal ei ole universaalset olemust. Religioosse mitmekesisusega toimetulek inimõigustest lähtudes ongi tähendanud paradigma muutust, fookuse suunamist usult uskujatele.[11](#) Sellega seoses toonitavad nad, et riikide praktika, mille käigus on nad loonud näiteks tunnustatud (*recognized*), tuntud (*known*) või traditsiooniliste (*traditional*) religioonide nimekirju, ei ole selle lähenemisega kooskõlas ning on uute ja vähemtuntud uskumuste suhtes lisaks sageli diskrimineeriv. Nad märgivad õigesti, et usu- ja veendumusvabaduse mõtestamine (*conceptualization*) universaalse inimõigusena tähendab austust inimeste enesemääratluse (*self-understanding*) vastu.[12](#) Samamoodi on Euroopa Inimõiguste Kohus korduvalt rõhutanud, et usuvabadus konventsiooni mõttes välistab riigi igasuguse voli otsustada või hinnata (*assess*), kas usk või selle väljendamise viis on legitiimsed.[13](#) Sellest vaatevinklist on problemaatiline nt ka üks Eesti markantsemad kaasuseid satanistide registreerimisest, kus erinevad kohtuinstantsid keskendusid LaVey piibli teksti hindamisele.[14](#)

Tuleb pidada silmas, et usu- ja veendumusvabaduse hindamise üks kriteerium või alusväärtus on pluralism. Kaasuses Päästearmee vs. Venemaa[15](#) rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus, et pluralism on ehitatud kultuuritraditsioonide, etniliste ja kultuuriliste enesemääratluste, uskumuste, kunstiliste, kirjanduslike ja sotsiaal-majanduslike ideede ning kontseptsioonide mitmekesisuse ja dünaamika siirale tunnustamisele ja austamisele. Ka ÜRO inimõiguste komitee on tõstnud esile, et kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 18 pakub kaitset nii teistlikele, mitteteistlikele kui ka ateistlikele veendumustele. Samuti kaitseb see pakt õigust mitte tunnustada usku või veendumust. Komitee on lisanud, et terminite *usk* (*religion*) ja *veendumus* (*belief*) sisu tuleb käsitada võimalikult laialt: artikkel 18 ei ole piiratud traditsiooniliste religioonide ega veendumustega, mis on oma institutsioonilise iseloomu (*institutional characteristics*) või tavade (*practices*) poolest sarnased traditsiooniliste religioonidega.[16](#)

Sellist laia, sealhulgas inimõiguste komitee lähenemist või määratlust on ka kritiseeritud. Osa kriitikat tuleneb hirmust, et usu ja veendumuse kaasav (*inclusive*) mõtestamine soodustab fanatismi ja kahjulikku tegevust (*practices*) ning isegi terrorismi. Bielefeld, Ghana ja Wiener argumenteerivad veenvalt, et seda hirmu ei saa lugeda põhjendatuks, sest ka usu- ja veendumusvabadus ei ole mitte iseseisev õigus, vaid osa inimõigustest.

Seega peab igaüks arvestama oma usu või veendumuse väljendamisel teiste õigusi ja vabadusi. Sarnane mõte on kätketud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19: „Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust“. Ka Eesti Riigikohus on märkinud, et „eraisikud ei saa oma hüvede kaitsel jätta teiste isikute õigustega meelevaldselt ja mõõdutundetult arvestamata“.[17](#)

Sisuliselt tuleneb põhiseaduse § 19 lõikest 2 ühiskonda koos hoidev solidaarsuspõhimõte.[18](#) Sarnane solidaarsuspõhimõte on kätketud inimõiguste ülddeklaratsiooni, mille artiklis 29 on sätestatud, et „Igal inimesel on kohustused ühiskonna ees, kus ainuüksi ongi võimalik tema isiksuse vaba ja täielik arenemine“. [19](#) On tähtis lisada, et põhiseaduse § 41 lõikes 2 sätestatud keeld veendumusega vabandada õigusrikkumist.[20](#) Tuleb veel kord alla kriipsutada, et usu- ja veendumusvabaduse väljendamine ei ole piiramatult õigus, kuigi ka seda on vahel arvatud. Piirangutest tuleb täpsemalt juttu veidi hiljem.

Teine hirm, mis saadab kaasavat lähenemist, on hirm avada igasuguste triviaalsete uskumuste või veendumuste kaitse Pandora laegas.[21](#) Praktikast, samuti õiguspraktikast, on sellistest püüdlustest võtta parasjagu markantseid näiteid.

Mõne riigi rahvaküsitlustes on näiteks üsna arvestatav hulk inimesi määratlenud end jedidena ja religiooni „Tähesõjad“ („Star Wars“) (jediism) järgijatena. Näiteks keelduti 2016. aastal Ühendkuningriigis Jedi templiordule (The Temple of the Jedi Order) heategevusliku organisatsiooni staatuse andmisest ja sellega seoses kerkis küsimus jediismist kui religioonist. Otsuses sai määravaks asjaolu, et ei suudetud näidata selle uskumuse veenvust, tõsidust, kokkukuuluvust ja tähtsust, st kasutati sisuliselt eespool mainitud Euroopa Inimõiguste Kohtu sellekohast testi.[22](#)

Hiljuti jõudsid kohtutesse pastafarialaste (Pastafarians, Church of the Flaying Spaghetti Monster) kaasused. Pastafarialaste üks ususümbol on (kurnamis)sõel, mida kantakse peas, ja näiteks 2018. aastal soovis Hollandis isik kanda seda sümbolit dokumendifotol, ent Hollandi kohtud keeldusid üldistest reeglitest erandi tegemisest. Jällegi tuli kasutusele juba mainitud Euroopa Inimõiguste Kohtu test.[23](#) Huvitava tõigana tõi kohus esile asjaolu, et pastafarialaste veendumustes domineerib satiir ning seetõttu ei ole täidetud tõsiduse ja kokkukuuluvuse kriteeriumid, seega pole tegu religiooniga. Kohus rõhutas samal ajal, et religiooni kriitika on kaitstud. Pastafarialaste liikumine sai alguse reaktsioonina plaanile võtta Ameerika Ühendriikide koolides evolutsiooniteooria alternatiivina kasutusele

loomisõpetus ehk kreatsioonism (*creationism*). Seepärast võib väita, et tegu ei ole sugugi triviaalse mõttega, aga inimõiguste seas sobitub selle kaitse tõenäoliselt paremini arvamus- ja sõnavabaduse, mitte usu- ja veendumusvabaduse alla.²⁴ Selline eristamine võib olla mõeldav ka Eesti Vabariigi põhiseaduse alusel.

Selle kohta, kuhu ja kuidas peaks tõmbama joone, on varem olnud mitmesuguseid arutelusid, kuid täielikku kokkulepet ei ole saavutatud.²⁵ Tuleb nõustuda Bielefeldi, Ghanea ja Wieneriga, et Euroopa Inimõiguste Kohtu pakutud test on hea. See on piisavalt lai, et mahutada ära ka vähem tuntud uskumused, ning piisavalt kitsas, et mitte igasugune individuaalne veendumus ei saaks kaitset usu- ja veendumusvabaduse artiklite, sh Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 alusel. Uskumusel või veendumusel peab olema oluline mõju isiku sügavatele sisemistele veendumustele ja eksistentsiaalsetele küsimustele ning seda nõuavad veenvuse, tõsiduse ja tähtsuse kriteeriumid. Kokkukuuluvus nõuab, et oleks näha veendumuse mõju isiku identiteedile ja käitumisele mingil seostatud ja terviklikul viisil (*coherent and holistic manner*).²⁶

Osalt sarnast, ehkki esmapilgul kitsamat lähenemist leiab ka Ameerika Ühendriikide kohtupraktikast. Teoloogiavaldkonna autoriteedile P. Tillichile tuginedes määratleti kaasuses Ameerika Ühendriigid vs. Seeger²⁷ religioossena „siirast ja kaalukat usku, millel on isiku elus paralleelselt tähtis koht usuga Jumalasse (paralleelse positsiooni võtte)“.²⁸ Nagu võib tähele panna, esineb selles konstruktsioonis sõna *siirus* (*sincerity*).

Siiruse test on teatud määral jõudnud ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikasse. Konventsiooni artikli 9 alusel on mõnel juhul nõutud, et isik mingil määral tõendaks oma uskumuse või veendumuse olemasolu, eriti juhtudel, kui vaidluse all on erandite tegemine üldkehtivatest reeglitest või soodustuste andmine.

Näiteks oli erandite tegemine tööajast vaatluse all Euroopa Inimõiguste Kohtu kaasuses *Kosteski vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik*²⁹, milles kaebaja ei ilmunud tööle, põhjendades seda vajadusega tähistada usupüha. Tööandja määras talle distsiplinaarkaristuse. Kaebaja väitis, et on islamiusku. Selle usu pühad on endises Jugoslaavia Makedoonia Vabariigis avalikud pühad ja islamiusu järgijal on õigus neid tähistada. Nii riigisisestes kohtutes kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtus tekkis kahtlus, kas kaebaja on ikka islamiusuline, sest kohtu arvates ei tõendanud ta oma usulist kuuluvust piisavalt. Euroopa Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et kuna seadusega on islamiusulistele antud üldkehtivast töö- ja puhkeaja korraldusest

erand, siis on õigustatud nõuda, et isik mingil määral tõendaks oma usulist kuuluvust. Sel põhjusel leidis kohus, et Kostaske usuvabadust ega õigust mittediskrimineerimisele ei rikutud.

Sarnane tõendamisküsimus on kerkinud üles seoses vangide usuvabadusega. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis – vastupidiselt Kostaske kaasusele –, et kaebajate usuvabadust rikuti, kui neile keelduti andmast usuliste veendumuste kohast taimetoitu.[30](#)

Selliseid hinnanguid saabki parimal viisil anda ainult ühe kaasuse kaupa. Näiteks Euroopa Inimõiguste Kohtu 2016. aasta kaasuses, milles kaebaja keeldus sõjaväeteenistusest, ei leidnud kinnitust tema kindel ja siiras veendumus, et sõjas osalemine või relva kandmine on tema jaoks täiesti välistatud ning tema veendumustega tõsisel vastuolul. Kaebaja keeldus sõjaväeteenistusest sekulaarse riigi jaoks, küll aga oli nõus selles teenistuses osalema juhul, kui riiklik süsteem põhineks koraanil. Kohus leidis, et nendest tõenditest lähtudes ei kohaldu kaasuses artikkel 9 (usu- ja veendumusvabadus), sest ei ole tõendatud kindel, püsiv ja siiras veendumus sõjaväeteenistuses osalemise ja relvakandmise vastu (*a firm, fixed and sincere objection to participation in war in any form or to the bearing of arms*). Kohus rõhutas, et mitte igasugune arvamus ega veendumus ei kuulu artikli 9 lõike 1 kaitsealasse.[31](#) Samas tuletas kohus meelde (viidates inimõiguste komitee seisukohale), et kuigi pole olemas ühtset süümekeeldumise määratlust ja konventsioonid sõnaselgelt sellest ei räägi[32](#), kuulub süümekeeldumine sõjaväeteenistusest usu- ja veendumusvabaduse artiklite kaitsealasse siis, kui kohustus kasutada surmavat jõudu (*lethal force*) on tõsisel vastuolul isiku usu- ja veendumusvabadusega.[33](#)

Neid kriteeriume tuleb silmas pidada ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 124 tõlgendamisel. Selle paragrahvi teine lõige annab võimaluse keelduda kaitseväeteenistusest §-s 40 kätkevad südametunnistuse-, usu- ja mõttevabaduse kaitseks usulistel või kõlbelistel põhjustel, ent keelduja on kohustatud tegema läbi asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Seda on kinnitanud ka Riigikohus.[34](#) Kask *et al.* märgivad õigesti, et näiteks kaitseväeteenistusest keeldujalt ei saa nõuda, et ta tõendaks oma veendumuste olemasolu muul viisil peale oma ütluste, sest veendumused ei ole seotud ühingusse (sh kiriklikku ühendusse) kuulumisega: „Riigil on kohustus hinnata, kas isiku ütlused on põhjendatud“.[35](#)

Teisalt on näiteks isikut tõendavate dokumentide seaduses kirjas, et Siseminister võib nõuda usuliselt ühenduselt andmeid, mis on vajalikud isiku sellesse kuulumise kindlakstegemiseks.[36](#) Nimelt võib seaduse alusel dokumenti kantud fotol või näokujutisel olla isik peakattega usulistel põhjustel tingimusel, et peakatte kandmine on usulises ühenduses kohustuslik ja fotole esitatud nõuded on täidetud. Lisaks järelepärimise võimalusele peab Siseminister andma kirjaliku arvamuse ususümboli kandmise kohustuslikkuse kohta usulises ühenduses.[37](#)

Siin on teatud vastuolu ka põhiseaduse §-ga 42 ja Euroopa Inimõiguste Kohtu juba nimetatud seisukohaga, et usuvabadus konventsiooni mõttes välistab igasuguse riigi voli otsustada, kas usk või selle väljendamine viis on legitiimsed. See teema vajab eraldi käsitlust, muu hulgas andmekaitse seisukohast.[38](#) Märkida võib, et süümekeeldumistel ja ususümboli kandmisel vahe tegemine oleks samuti problemaatiline.

Teema edasisel käsitusel tuleks arvestada veel tehnoloogia ja isikutuvastusmeetodite arenguga. Seadusega on nõutud, et foto või näokujutis peab võimaldama dokumendi kasutaja isikusamasust üheselt kontrollida ning foto peab võimaldama kanda näokujutise dokumenti ja näokujutist töödelda. Võimalik, et tehnoloogia arenedes ei ole üldse võimalik leida argumente (ei ole põhjendatud) usulise kuuluvuse ja nõutud tegevuse (*practices*) praktikate (ususümboli kandmine) kindlakstegemiseks.

Covid-19 kontekstis tuleb mainida, et Euroopa Inimõiguste Kohtust on varemgi käinud läbi vaktsiinivastaste kaasused, kus – nagu kirjeldatud kaasustes – vaadeldi nii siirust kui ka kõiki juba mainitud kriteeriume. Näiteks leidis Euroopa Inimõiguste Komisjon[39](#) ühes varasemas kaasuses, kus kaebaja väitis muu hulgas, et tema usu- ja veendumusvabadust on rikutud kohustusliku vaktsineerimisega, et mitte igasugune veendumus ei kuulu artikli 9 kaitsealasse.[40](#) Samuti tõi komisjon esile asjaolu, et vaktsineerimiskohustus oli pandud kõigile olenemata nende usust või veendumusest.

Sarnasele järeldusele jõudis Euroopa Inimõiguste Kohus 2021. aasta kaasuses Vavricka vs. Tšehhi[41](#), leides, et kaebaja veendumused ei olnud veenvad, tõsised ja kokkukuuluvad. Selles kaasuses pidas kohus vajalikuks mainida sõjaväeteenistusest süümekeeldumise kaasust Bayatyan vs. Armeenia,[42](#) kus kaebajale jäi õigus, ning eutanaasiakaasust Pretty vs. Ühendkuningriik[43](#), milles kaebaja kaotas. Nendeski kaasustes korrati juba mainitud testi kaasusest Campbell ja Cosans. Kohus rõhutas,

et kuigi näiteks ka Pretty puhul oli selgelt tegu tugeva isikliku veendumusega eutanaasiast, ei kuulu kõik artikli 9 kaitsealasse. Kohus märkis, et selliseid kaasuseid saabki siiski hinnata ainult ühekaupa.[44](#)

See seisukoht on tähtis, sest teatud usundite esindajad (nt juudid ja mõningad kristlased) keelduvad osast vaktsiinidest, sealhulgas sellistest, mille arendamisel on kasutatud materjali, mis läheb vastuollu nende usuliste tõekspidamistega (nt on kasutatud usuliselt keelatud loomset või inimmaterjali, sh embrüod). Sellised juhtumid võivad siiski mahtuda usu- ja veendumusvabaduse kaitse alla.

Kaitseala piiritlemisel ja nii-öelda määratlusstaadiumis tuleb ühtlasi silmas pidada asjaolu, et osa väljendusi ei kuulu üldse inimõiguskonventsioonides sätestatud usu- ja veendumusvabaduse kaitse alla ega ka konventsioonide kaitse alla tervikuna.

Näiteks kui väljendus muutub usuvaenu õhutamiseks või vihakõneks, ei pruugi konventsioonid kaitset pakkuda. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis annab sellise võimaluse artikkel 17.[45](#) Selle artikli kohaldamine tähendab sisuliselt veel seda, et piirangu sobivust, proportsionaalsust ei hinnata, sest väljendatud veendumus on oma olemuselt vastuolus konventsioonis kaitstud väärtustega, eelkõige inimväärikuse ideega. Selline mõte oli väljendatud näiteks juba nimetatud kaasuses *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*.[46](#) Kohus viitas artiklile 17 ja tõi esile, et veendumus peab olema väärt austust demokraatlikus ühiskonnas (*worthy of respect in a „democratic society“*) ning ei tohi olla vastuolus inimväärikuse põhimõttega (*not incompatible with human dignity*).[47](#)

Teisalt on Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud, et artiklit 17 kohaldatakse ainult erandjuhul ja äärmuslikes kaasustes (*only on an exceptional basis and in extreme cases*).[48](#) Selline vaade on põhjendatud, sest vastasel korral võib ükskõik milline usu või veendumuse väljendus, mida on vähegi võimalik tõlgendada konventsiooniga vastuolus olevaks, olla automaatselt, ilma kaalumiskohustusega selle kaitsealast välja arvatud ning seda ei saa lugeda kooskõlas olevaks igapäevase usu- ja veendumusvabadusega.[49](#) Sarnast mõtet on inimõiguste komitee väljendanud seoses ICCPR-i artiklite 20 (vaenukõne) ja 19 (sõnavabadus) vaheliste seoste tõlgendamise.[50](#)

- [1](#)Vt nt: Durham, Jr, W. C., Martínez-Torrón, J., Thayler, D. (toim.). *Law, Religion and Freedom. Conceptualizing a Common Right*. London: Routledge 2021.
- [2](#)Nt on seda mõjutanud USA konstitutsiooniterminid. Sealse konstitutsiooni establishment clause'i alusel ei tohi riik ega föderaalvalitsus võtta vastu

- religioone toetavaid õigusakte. USA konstitutsiooniõiguses on keelatud eeliskohelda, samuti sundida uskuma või mitte uskuma mingit religiooni. Vt ka: Gunn, J., Witte J. (toim.). No Establishment of Religion: America's Original Contribution to Religious Liberty. Oxford: Oxford University Press 2012. Samas on kohtupraktika muutunud aja jooksul kaasavaks. Pöördeliseks sai kaasus *Torcaso vs. Watkins* (1961), millega ülemkohus tühistas Marylandi seaduse, millega nõuti, et avalik teenistuja peab uskuma jumalasse. Kohus leidis, et USA-s levinud mitteteistlike religioonide hulka kuuluvad budism, taoism, eetiline kultuur, ilmalik humanism ja teised. *Torcaso vs. Watkins*. 367 U.S. 488 (1961).
- [3](#)Novak, D. What is Religious Freedom.- Durham, Jr, W. C., Martínez-Torrón, J., Thayler, D. (toim.). Law, Religion and Freedom. Conceptualizing a Common Right. London: Routledge 2021, lk 11.
  - [4](#)Eesti Vabariigi põhiseaduse kohta vt: Kiviorg, M., Roosma, P. § 40, § 41. Madise, Ü. et al. (toim.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (viies, parandatud ja täiendatud väljaanne). Tallinn: Juura 2020, p 5.
  - [5](#)EIK *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*, 25.02.1982.
  - [6](#)Vt ka: Kiviorg, M., Roosma, P.
  - [7](#)ÜRO inimõiguste komitee teeb järelevalvet kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti üle ning seda ei tohi segamini ajada ÜRO Inimõiguste Nõukoguga. Vt ka Inimõiguste raamatu ÜRO inimõiguste kaitse süsteemi käsitlevat peatükki.
  - [8](#)Vt nt: Freedom of Religion or Belief and Security: Policy Guidance (OSCE, 2019).- <https://www.osce.org/odihr/429389>, lk 42, 49 (1.11.2021).
  - [9](#)UN Human Rights Office of the High Commissioner. Events and News. UN Rights Experts Urge Russia to Drop Jehovah's Witness Lawsuit which Threatens Religious Freedom.- <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21479&LangID=> (1.11.2021); Bielefeldt, H. If Jehovah's Witnesses are Extremist, I Think We All Are.- JW.ORG, 3 April 2017; Kiviorg, M. Dangers of the Changing Narrative of Human Rights - Why Democracy and Security need Religious Freedom.-Ahdar, R. (toim.). Research Handbook on Law and Religion. Cheltenham: Edward Elgar 2018, lk 331–357.
  - [10](#)Ferrari, S. The New Wine and Old Cask: Tolerance, Religion and the Law in Contemporary Europe.- Sajó, A., Avineri, S. (toim.). The Law of Religious Identity: Models for Post Communism. The Hague: Kluwer Law International 1999, lk 7.
  - [11](#)Bielefeld, H., Ghanea, N., Wiener, M., lk 18.

- [12](#) *Ibidem*.
- [13](#) Vt nt EIK Manoussakis jt vs. Kreeka, 26.09.1996, p 47; EIK Saientoloogia Kirik vs. Venemaa, 05.04.2007.
- [14](#) 2005. aastal üritasid satanistid end esmakordselt usulise ühendusena registreerida. Tallinna Linnakohus keeldus registreerimisest leides, et Musta Veenuse Ordu (tolleaegne koguduse ametlik nimetus) on loodud kuritegelike inimeste ühendamiseks. Leiti, et ordu ohustab avalikku korda, riigi ja rahva julgeolekut ning tema õpetsulikuks aluseks olev LaVey piiblel sisaldab provokatiivsied, vihkamist ja hävitamist propageerivaid tekste, samas kui vihkamisele ja vägivallale õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. 2013. aastal alguse saanud registreerimislugu keerles põhimõtteliselt samade küsimuste ümber. Kogudus jäi registreerimata. Kaasus jõudis seekord Riigikohtuni välja. Riigikohus keeldus menetlusloa andmisest. RKTkm 10.02.2014, 3-7-1-2-1023-13. Vt ka näiteks kaasuse kajastust Jõesaar, T. Eesti satanistid lähevad riigi vastu Euroopa inimõiguste kohtusse.- Eesti Päevaleht 19.03.2014 ning Kiviorg, M. Law and Religion in Estonia. The Netherlands: Kluwer Law International, 3 täiendatud ja muudetud tr. 2021, p 120-124; Ringvee, R. Riik ja religion nõukogudejärgses Eestis 1991-2008. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus 2012, lk 164-185.
- [15](#) EIK The Moscow Branch of the Salvation Army vs. Venemaa, 05.10.2006.
- [16](#) ÜRO inimõiguste komitee üldkommentaari nr 22.- UN doc. CCPR/C/21/Rev. I/Add. 4, 1993.
- [17](#) RKKm 04.02.2005, 3-1-1-111-04, p 15.
- [18](#) Vt nt Vallikivi, H. § 19.- Madise, Ü. et al. (toim.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. viies, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, p 17.
- [19](#) Vt ka Kiviorg, M, Rohtmets, P. Usu- ja veendumusvabadus kui põhiõiguste kaitse lakmuspaber Covid-19 kontekstis.- Usuteaduslik Ajakiri 2021/2.
- [20](#) Vt ka Kiviorg, M., Roosma, P.
- [21](#) Vt nt Trigg R., Equality, Freedom, and Religion. Oxford: Oxford University Press 2012, lk 102 jj.
- [22](#) edi is not a religion, Charity Commission rules.- BBC, 19.12.2016. - <https://www.bbc.com/news/uk-38368526> (10.08.2021).
- [23](#) Judgement of Dutch Council of State's Administrative Jurisdiction Division (15 August 2018). Vt ka Pastafarians are not a religioon. Council of State, 15.08. 2018. - <https://www.raadvanstate.nl/@112548/pastafarianism-not/> (10.08.2021).

- [24](#) Pastafarialaste kaasuseid on veelgi. Näiteks 2019. a väitis liri pastafarialane, et teda on diskrimineeritud, kui erinevalt paavsti missal osalenud katoliiklastest võeti tema käest missale viival transpordivahendil piletitasu. Deegan G. Atheist and pastafarian loses case over free travel on day of papal Mass.- The Irish Times, 11.06.2019. – <https://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/atheist-and-pastafarian-loses-case-over-free-travel-on-day-of-papal-mass-1.3922431> (10.08.2021).
- [25](#) Vt nt ka Vickers, L. Religious Freedom, Religious Discrimination and the Workplace. Oxford: Hart Publishing 2008) lk 15 jj; Kiviorg, M. Freedom of Religion or Belief - the Quest for Religious Autonomy. Doktoritöö University of Oxford, lk 120-164. – <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:6c5916d8-d69d-4f2d-91e5-a5586f8abd4b> (1.11.2021).
- [26](#) Bielefeld, H., Ghanea, N., Wiener, M., lk 20.
- [27](#) U.S. vs. Seeger. 380 U.S. 163 (1965). Seeger keeldus isiklikele usulistele töökspidamistele tuginedes osalemast Vietnami sõjas.
- [28](#) Vt ka Clemens, B. Defining “Religion” in the First Amendment: A Functional Approach.- Sadurski W. (toim.). Law and Religion. Dartmouth: Ashgate 1992, lk 537. Peñalver märgib, et kuigi ei ole üheselt selge, mida kohus mõtles sõna paralleelne all, võib väita, et peeti silmas isiku veendumuse tugevust (parallel position test). Vt Peñalver. E. The Concept of Religion.- The Yale Law Journal 1997/107, lk 797. P. Tillich järgi ei toetu religioossuse test mitte veendumuse olemusele, vaid sellele, kas usuline veendumus prevaleerib üle kõige muu isiksusse puutuva (superior ranking over all other concerns). Tillich, P. Dynamics of Faith. New York: Harper and Row, 1958; Vt ka Sadurski, W. On Legal Definition of “Religion”.- The Australian Law Journal 1989/63, lk 838.
- [29](#) EIK Kosteski vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik, 13.04.2006.
- [30](#) EIK Jakóbski vs. Poola, 07.12.2010; EIK Vartic vs. Rumeenia (nr 2), 17.03.2014. Ka Eestis on olnud vangide usu- ja veendumusvabadust puudutavaid kohtuasju. Vt nt TrtHKo 11.11.2005, 3-360/2005; TrtRnKo 19.12.2018, 3-16-2697; TrtHKo 10.08.2018, 3-18-1352; TrtRnKo 10.10.2018, 3-18-1576; TrtHKo 09.12.2020, 3-20-1320.
- [31](#) EIK Enver Aydemir vs. Türgi, 07.06.2016. Kuigi usu- ja veendumusvabaduse rikkumist selles kaasuses ei tuvastatud, tuvastati artikli 3 (piinamise, ebainimliku ja julma kohtlemise keeld) rikkumine.
- [32](#) Siiski on rahvusvahelisel tasandil ka edasiliikumist. Näiteks EL-i põhiõiguste harta art 10 lg-s 2 on sätestatud, et “Õigust keelduda sõjaväeteenistusest oma veendumuste tõttu tunnustatakse selle õiguse kasutamist reguleerivate

siseriiklike õigusaktide kohaselt“.

- [33](#)ÜRO inimõiguste komitee üldkommentaar nr 22, p 11.
- [34](#)Riigikohtu kriminaalkolleegium on märkinud, et põhiseaduse §-s 40 tagatav usuvabadus ei sisalda õigust keelduda asendusteenistusest RKKKm 27.08.1996, 3-1-1-82-96). Selline lahend on kooskõlas rahvusvahelise praktikaga. Vt nt EIK Bayatyan vs. Armeenia, 07.07.2011; EIK Mushfig Mammadov jt vs. Aserbaidžaan, 17.10.2019.
- [35](#)Kask, O. et al. § 124. Madise, Ü. et al (toim.), p 4.
- [36](#)Isikut tõendavate dokumentide seadus – RT I, 15.10.2021, 3 , § 93.
- [37](#)Sarnane järelepärimise võimalus on kaitseväeteenistuse seaduse § 58 lg-s 3. Nimelt võib Kaitseressursside Amet nõuda kaitseväeteenistuskohustuse asendusteenistusega asendamise taotluse põhjendatuse kontrollimiseks kutsealuselt seletust, aga teha ka päringu tema õppe- või töökohale ja kutsealuse viidatud usuorganisatsioonile.
- [38](#)Vt varasemat pikemat arutelu sel teemal: Kiviorg, M. Religiooni puudutavate õigusaktide analüüs. Siseministerium, 2012, lk 22-23. – <https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Usuyhendused> (1.11.2021).
- [39](#)Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kaitsemehhanismi ümberstruktoreerimise kohta vt ptk 4.
- [40](#)EIKomisjon Boffa ja 13 teist vs. San Marino, 15.01.1998.
- [41](#)EIK Vavrička jt vs. Tšehhi Vabariik, 8.4.2021.
- [42](#)EIK Bayatyan vs. Armeenia, 7.07.2011.
- [43](#)EIK Pretty vs. Ühendkuningriik, 29.04.2002.
- [44](#)EIK Vavrička jt vs. Tšehhi Vabariik 8.4.2021, p 332.
- [45](#)EIK Norwood vs. Ühendkuningriik, 16.11.2004.
- [46](#)EIK Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik; vt ka EIK Pavel Ivanov vs. Venemaa, 20.02.2007; EIK Belkacem vs. Belgia, 27.06.2017.
- [47](#)EIK Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik, p 36.
- [48](#)EIK Hizb Ut-Tahrir jt vs. Saksamaa, 12.06.2012, p 72.
- [49](#)Vt ka Kiviorg, M., Roosma, P.
- [50](#)ÜRO Inimõiguste komitee üldkommentaar nr 34.- CCPR/C/GC/34, para 50-52.